

SOCIALISTICKÝ REALIZMUS V LITERATÚRACH STREDNEJ EURÓPY

Mária Bátorová

(editoriál)

Blok štúdií, ktorý následne predkladáme akademickej obci a študentom, sa týka dvoch málo skúmaných oblastí v rámci histórie a aj literárnej vedy. V prípade pojmu stredná Európa ide o geograficko-politicky neisté pomenovanie, v prípade metódy socialistického realizmu a jej oktrojovania do procesu umeleckej tvorby ide o zložitý komplex historicko-spoločensko-politických otázok. To, ako sú v jednotlivých národných kultúrach preskúmané, sa dozvedáme práve z jednotlivých predložených literárnohistorických a komparatívnych štúdií. Nie je tu zastúpený celý rad krajín, ktoré podľa tej či onej koncepcie do strednej Európy spadajú. Je nám vyslovene ľúto, že chýba český kontext k tejto otázke. Čiastočne, no zďaleka nie dostatočne je tento ako porovnávací historický „background“ naznačený v monografii o slovenskom disidentovi D. Tatarkovi (Bátorová 2012, 24–50).

Bolo by možné sa spýtať, čo je to stredná Európa, a otázka by bola čiastočne zodpovedaná niekoľkými konceptami. Od Friedricha Naumanna (1915), ktorý považoval za strednú Európu Nemecko a okolité štáty, pričom Rakúsko považoval za súčasť Nemecka a slovanské štáty za deštruktívny element. T. G. Masaryk ako strednú Európu označil štáty medzi Nemeckom a Ruskom (Masaryk 1925). M. Kundera v eseji *Tragédia strednej Európy* (1984) tvrdí, že Rusi uniesli strednú Európu Západu (Kundera 1984; 1986). Rakúski autori E. Brix a E. Busek vydali v r. 1986 knihu *Stredná Európa*, kde považujú za strednú Európu štáty ležiace v povodí Dunaja a územie od niektorých škandinávskych štátov po Balkán so stredom, ktorým je mesto Viedeň (Busek – Brix 1986).

Z tohto diskurzu vyplýva, že stredná Európa je región s istými znakmi a existuje ako zvláštny prvok vo vývine dejín štátov. Ak sa spýtame, čo odlišuje štáty strednej Európy od ostatných štátov v západnej časti Európy, uvádza sa, že malé regióny strednej Európy existovali v rozličných obdobiach dejinného vývinu pod hegemoniou moci iného regiónu – etnika či hospodársko-politického útvaru. Pritom je známe, že napriek tomu, ba možno práve z toho dôvodu bazírovali tieto etniká na vlastnej identite.

Čo sa týka otázky socialistického realizmu, je táto „umelecká“, „tvorivá“ metóda už definovaná a identifikovaná v súvislosti s násilím vedomia o skutočnosti, naoktrojovania a nanútenia jedine správnych a možných názorov, nivelizovania a maximálneho zúženia tvorivých osobností, tvorivého umeleckého procesu, skrátka redukcie, akú si v slobodnom umeleckom svete ťažko predstaviť. Pojem „totálnej vlády“ spracovala už Hannah Arendtová po druhej svetovej vojne. Používa ho pre pyramidové politické režimy spojené s vládou jedného vodcu (Arendt 1996, 679).

Štúdie v predložennom bloku sú väčšinou literárnohistorické. Poľský literárny vedec, komparatista B. Bakula vstupuje do diskurzu ako literárny historik a prináša fázy vzniku, vzostupu a pádu poľského socialistického realizmu. Trochu modifikovane, čiže v podobe sondy, na osude a diele jedného autora postupuje maďarská literárna vedkyňa M. Baloghová. Kým jeden zo slovenských príspevkov sa venuje dielu D. Tatarku „v premenách 50. rokov 20. storočia“ (E. Faithová), druhý, od editorky bloku, o tom istom autorovi osvetľuje aj teoretické možnosti metódy výskumu historickej témy, vstupuje do polemického diskurzu s tým, čo sa v slovenskej literárnej vede o tomto období doposiaľ povedalo, vysvetľuje a demonštruje priamo v priestore štúdie iný spôsob prístupu ku skúmanej problematike, ako aj komplexnejší a overiteľný spôsob cesty analýzy od konkrétneho textu, citovaného v priestore štúdie, ku kontextom, ktoré tento text identifikuje. Takto – komparatívne – postavený výskum znemožňuje paušálne hodnotenia a umožňuje diferencovaný pohľad aj v obdobiach, ktoré sú ideologicky „postihnuté“.

Význam a zmysel prezentácie predmetného výskumu – témy mechanizmov ovládania kultúry a literárneho umenia obdobia schematizmu – sú zaujímavé v následnej sieti – kontexte – kultúr strednej Európy znakmi, ktoré majú jednotlivé literatúry spoločné, ale tiež rozdielnymi znakmi, ktoré poukazujú na iné spoločensko-politicko-historické podmienky jednotlivých kultúr. V neposlednom rade jednotlivé štúdie upozorňujú na absurditu a stále nebezpečenstvo totalitného myslenia a mocenských štruktúr, ktoré by sa mohli znova a znova v dejinách pokúsiť o uchopenie moci aj zotročením a zneužitím umenia a tvorby pre svoje mocenské ciele.

Literatúra

- ARENDE, Hannah. 1996. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: OIKOYMENH.
- BÁTOROVÁ, Mária. 2012. *Dominik Tatarka slovenský Don Quijote*. Bratislava: Veda.
- BUSEK, Erhard – Emil Brix. 1986. *Projekt Mitteleuropa*. Wien: Ueberreuter.
- KUNDERA, Milan. 1984. «The Tragedy of Central Europe» In *New York Review of Books*, Vol. 31, No 7: 33–38.
- KUNDERA, Milan. 1986. „Der entführte Westen oder: Die Tragödie Mitteleuropas.“ In *Aufbruch nach Mitteleuropa. Rekonstruktion eines versunkenen Kontinents*, eds. Emil Busek, Gerhard Wilfinger, 133–144. Wien: Edition Atelier.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. 1925. *Světová revoluce*. Praha: Orbis.
- NAUMANN, Friedrich. 1916. *Mitteleuropa*. Berlin: Georg Reimer.